

samhällsutvecklingen, hade man även börjat rikta blicken mot högreståndskulturen. Den konsthistoriska forskningen och dess företrädare fick också avgörande betydelse för hur 1700-talets miljöer kom att gestaltas under 1900-talets första decennier. Under ämnets pionjärtid fanns ett ansenligt intresse för att inventera och dokumentera den äldre svenska bebyggelsen och stora kunskaper förvärvades. De akademiskt utbildade konst- och arkitekturhistorikerna blev därför viktiga aktörer i olika restaureringsprojekt. Kulturminnesvården, som växte fram som en egen disciplin åren kring 1900, spelade givetvis också en avgörande roll i återskapandet av epoken.

Allmogekulturen betraktades som relativt tidlös och regionalt förankrad, medan elitens konstyttringar skrevs in i en internationell och nationell stilhistorisk utveckling – något som tydligt avspeglas i det tidiga 1900-talets historieforskning och restaureringspraktik. Den stora vurmen för kulturarvet handlade inte minst om ett sökande efter en identitet, där konsten och dess stilperioder tolkades som uttryck för den svenska mentaliteten. I stället för att betrakta de inhemska interiörerna som undermåliga kopior av de mer utsirade utländska förebilderna lyfte man fram den avskalade enkelheten som ett särdrag i positiv bemärkelse.

Bokens tre fallstudier utgörs av Skogaholms herrgård på Skansen, Carl von Linnés bostadshus i Uppsala och Gustav III:s paviljong på Haga. Victor Edman gör, med hjälp av ett påfallande rikt källmaterial, utförliga beskrivningar av restaureringsprojekten och dess aktörer i en kulturell och idémässig kontext. Gemensamt för dessa byggnader är, utöver att de ursprungligen uppfördes på 1700-talet, att de under 1930-talet färdigställdes som museimiljöer av professionella medarbetare. Målet var framförallt att ge besökarna en helhetsupplevelse och en illusion av en tid som flytt, vilket visar på genombrottet för en mer pragmatisk hållning gentemot historiska rekonstruktioner. De restaurerade

byggnaderna spänner från ett borgerligt, akademiskt hem i en universitetsstad respektive en adelsfamiljs herrgård på landsbygden till den kungliga elitens lustslott strax utanför huvudstaden. Ur ett stilhistoriskt perspektiv visar de tre projekten på olika riktningar – Skogaholms herrgård representerar framförallt den karolinska epoken, medan Linnés bostadshus främst har drag från rokokoperioden och Hagapaviljongen har ett renodlat sengustavianskt uttryck.

Sammanfattningsvis bidrar Victor Edman med *Sjuttonbunderatalet som svensk ideal* till en fördjupad förståelse för hur historieforskningen, kulturminnesvården och den museala praktiken samverkade i skapandet av ett svenskt kulturarv som införlivats i historieskrivningen utan någon särskiljning mellan fakta och fiktion. Den välskrivna boken visar på ett gediget och angeläget forskningsarbete – att den dessutom är vackert formgiven med utmärkt återgivna illustrationer är en bonus.

Anna Ingemark Milos

Nils Eriksson, *"Icke bar jag varit överksam": en biografi över Martin Georg Wallenstråle* (Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället, 2009). 420 s.

Martin Georg Wallenstråle var en exemplarisk 1700-talsgestalt i så måtto att han speglar en rad av tidens egenheter. Han är ett gott val för en levnadsteckning eftersom en sådan saknas – den litteratur som finns betecknar Nils Eriksson som "ofta usel". Därtill föreligger ett splittrat men sammantaget rikt material efter honom som täcker hela livsspannet.

Som biskopsson var han född till adelskap och hade det relativt väl förspänt. (Nåja, ekonomin var ett ständigt problem.) Vi får följa honom genom skolåren, det obligatoriska disputerandet, en kort resa till Danmark. Den

följdes upp av inte mindre än en femårig vistelse ute i världen (1761–1766) varom det långa första kapitlet om *La grand tour* handlar. Det ger ett panorama över Europa vid mitten av 1700-talet och hur man rörde sig över kontinenten. Dessa resenärer har flera gånger skildrats av lärdomshistoriker, till exempel Lars Lindholm, Sven Rydberg, Pär Eliasson och andra. Wallenstråles resa går att följa eftersom han lämnat efter sig en utförlig reseberättelse. Det betyder att vi delges detaljer om resandets villkor, ekonomi och upplevelser. Han vistas i Holland, upplysningens mönsterland, och i Frankrike. Han besöker Bastiljen och orienterar sig i världens huvudstad. Sedan reser han till England, ”denna fria nation”, och vistas förutom i London, i Bath, Bristol och Oxford, han hör Händels Messias, ”en dråpelig musique”, mycket annat att förtiga. Vidare till Tyskland, Dresden och Leipzig – 1700-talsakademikern var en allätare – besöker gruvorna i Freiberg och iakttar alla ekonomiska inrättningar. Som teolog besöker han förstas kyrkor men också Fredrik den stores Potsdam, liksom tidigare Versailles – onekligen en sevärdhet. Här fördjupas bilden av tidens syn på utbildning och bildning, på framsteg och ”tillväxt”. Intressant är den eviga mätningen mellan det egna hemlandet och de kulturer som möter på resan, vilket leder och förleder till folkpsykologiska spekulationer. Resedagboken trycktes som brev i olika samtida publikationer, men kunde kanske ges ut i sin egen rätt. Någon gång.

Göteborg med 10 000 inneånare, en gång på tal som universitetsstad, residensstad med flera tidningar, fläktad av vindar från Ostindien, hade ett starkt gymnasium. Där trängdes inte mindre än fem teologie doktorer, som alla aspirerade på lektorat och tillhörande fett pastorat: Roemke, Rosén, Beyer, Kullin och Wallenstråle. Två var swedenborgare och därmed ur leken. Kullin tog hem spelet, men Wallenstråle som hade sina förespråkare fick i alla fall sitt prebende. Sådana här affärer visar hur samhäl-

let fungerade då, och med vissa förändringar också nu. En del syntes i pressen. Tidningarna *Hwad Nytt*, *Spionen* och *Göteborgs Allehanda* debatterade och informerade, till exempel Rosén var hetlevrad och skarp. Och så skrev man poesi i parti och minut, särskilt Wallenstråle, skicklig i att svara till kungahyllningar och begravningsverser också över personer som han troligen inte kände. Vi får en sakkunnig lektion i litteraturens dåvarande funktioner.

Wallenstråle bidrog aktivt med att göra Göteborg till ett Helikon genom sin aktiva roll vid stiftandet av stadens Vetenskaps- och Vitterhets-samhälle, en kombination av Vetenskaps- och vitterhetsakademierna i huvudstaden. Om detta har Eriksson skrivit förut, men det finns detaljer som fortfarande överraskar. Anna Maria Lenngren, än så länge Malmstedt, invaldes i Samhället vid blott 22 års ålder 1776. Sådant händer inte dag. (Men så fick samhället år 1778 kungliga stadgar varefter inval av kvinnor upphörde för 125 år.) Wallenstråles samhälle är också flersidigt i tidens anda, både vittert och vetenskapligt, en butik för både fisk och poesi. Så här gick det till på 1700-talet, mer eller mindre, också på andra håll. Så här tänkte, talade och umgicks man.

Och så befordran – till Kumla, dit för övrigt ett annat biskopsämne något senare transporterades, Frans Michael Franzén. Efter några år utnämndes Wallenstråle av Gustav III till biskop i Kalmar (vars högt uppsatta predikstol gav honom svindel) och en mångårig verksamhet som ledare av konsistoriet, som inspektör av gymnasium – vars bibliotek han byggde upp inte bara med böcker utan också mynt och naturalier (en sköldpadda, en bit av svepningen till en egyptisk mumie), allt uttryck för tidens samlarkultur. Som nitisk stiftschef syntes han på resa i bygderna. Eriksson är på bästa humör när han har fått gräva i protokoll och brevväxlingar för att fiska upp det för verksamheten karaktäristiska, vad som verkligen gällde. Det är idéhistoria i praktiken och mycket lärorikt. Wallenstråle får också visa sig från sina bäs-

ta sidor, som typisk anhängare av alla tidens nyttigheter och som intresserad av topografi. Gärna fattade han pennan med syftet att skriva en beskrivning över Öland.

Wallenstråle var vältalare snarare än föreläsare. Någon djupborrande teolog var han knappast, det antikatomiska temat kan tolkas som ett ortodox drag men också ses som uttryck för upplysningsmannen. Wallenstråle hör till en generation biskopar som tillsattes under ganska korrupta förhållanden, men som ändå visade sig dugliga. Tre biskops-W:n, Wallenstråle, Wingård och Wallquist, var ömsom konkurrenter och öppen hjärtiga korrespondenter. Men när det bränns undviker Wallenstråle klara ställningstaganden och nöjer sig med att sköta sitt stift eller att dricka brunn. Naturligtvis var han religiös, för honom "gällde bibelordet och reformationens grundsanningar". Detta innebar tillsammans med erfarenheter från egen tidigare gärning ett starkt intresse för utbildningsfrågor, vad som måste sägas visa biskopens vackraste sida, hur han ville gynna bibliotek och skola och främja studiebegävningsfrågor där sådana fanns.

Boken ger en bred skildring med många av 1700-talets märkesmän på scenen. Någon kommer in och visar upp sig för att sedan följas av nästa. Persongalleriet är rikt och varierar tidens egenskaper: intresset för dygd och ekonomi, poesi och jordbruk, religion och vetenskap, vänskap och intrig. Eriksson är generös med utblickar. Det betyder att det är en biografi över en tid. Wallenstråle visar inga "uttryck för hjärtats oro." Skriver han dikt så är det enligt strikta regler och för att visa vad han kan. Det är därför meningslöst att kalla den "dålig" – och versen flyter väl. Han var en lebeman med rondeur och hög ansiktsfärg, som tyckte om livets goda och som därför var i ständigt behov av pengar. Karriären tog stor plats i hans liv liksom den tar i denna biografi. Helt lyckosam var han inte. Det var långt till Stockholm och den egentliga makten. Man kan sakna något om huvudpersonens känsloliv,

förhållandet till hustru, till barn och till världens elände. Särskilt märkligt är att familjeliv så gott som helt saknas. Eller också ville han inte att eftervärlden skulle få veta något om det. Men det är kanske också en poäng: vissa människor gömmer sig i offentligheten.

Nils Erikssons levnadsteckning är en förstående skildring som varken moraliserar eller glorifierar. Den berättar lugnt och reflekterat i full behärskning av såväl källor som litteratur. Wallenstråle genomlysas utan att upplösas eller blekas. "Icke har jag varit överksam" gäller också hans biograf.

Gunnar Broberg

Nicole Eustace, *Passion is the Gale: Emotion, Power, and the Coming of the American Revolution* (Chapel Hill, NC: The University of North Carolina Press, 2008). 613 s.

Det är svårt att inte utbrista i ett äntligen inför Nicole Eustaces omfattande och omfångsrika bok. Historisk forskning om emotioner har de senaste åren varit livaktig och resultaten börjar ge sig till känna. Emotionernas historiska värde har omvärderats och tillerkänns numera stor betydelse för sociala och politiska skeenden. Det har gjorts gällande att det i ett samhälle föreligger ett emotionellt system som innehåller normer för vad som emotionellt får uttryckas. Forskning är en långsam process vilket kan förklara att en omfattande undersökning inom detta område låtit vänta på sig. Med sin bok skriver Eustace in sig inom detta forskningsområde men boken utgör också, mig veterligen, den första omfattande empiriska undersökningen. Med övertygelse visar hon på emotioners sprängkraft i ett politiskt historiskt skeende.

Eustace, lektor i historia vid universitetet i New York, har i sin bok undersökt emotioners betydelse för utformandet av den brittisk-ame-